

دانشگاه علوم حدیث

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته علوم حدیث

گرایش تفسیر اثری

عنوان پایان نامه

بررسی تحلیلی دعا

و آثار آن در زندگی انسان

دانشجو

ابراهیم عاملی

استاد راهنما

حجت الاسلام دکتر کاظم قاضی زاده ۱۷ / ۱۱ / ۱۳۸۸

استاد مشاور

آقای دکتر هادی حجت

مکتب حدیثی
تبریز

ماه و سال دفاع

خرداد ۱۳۸۸

۱۳۱۲۴۲

مؤسسه علوم حدیث

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته علوم حدیث

گرایش تفسیر اثری

عنوان پایان نامه

بررسی تحلیلی دعا

و آثار آن در زندگی انسان

استاد راهنما

حجت الاسلام دکتر کاظم قاضی زاده

استاد مشاور

آقای دکترهادی حجت

دانشجو

ابراهیم عاملی

ماه و سال دفاع

خرداد ۱۳۸۸

تمام حقوق این اثر متعلق به دانشکده علوم حدیث است

باسمہ تعالیٰ

پایان نامہ آقای ابراہیم عاملی دانشجوی دوره کارشناسی ارشد رشته علوم حدیث

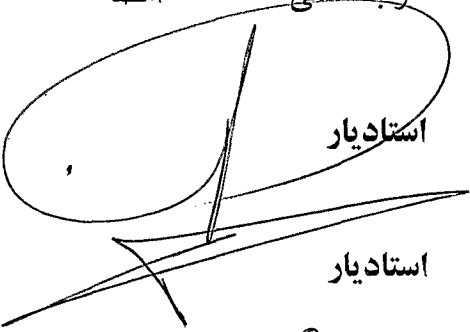

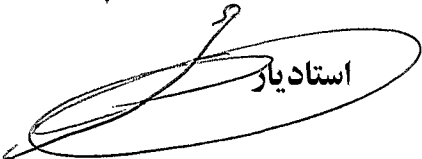
گرایش تفسیر اثری تحت عنوان بررسی تحلیلی دعا و آثار آن در زندگی انسان

تهیه و در جلسه دفاعیہ تاریخ ۱۳/۳/۸۸ با درجہ عالی (۲۰-۱۸) ✓

بسیار خوب (۱۶-۱۸) O خوب (۱۴-۱۶) O ضعیف (۱۲-۱۴) O

غیر قابل قبول (زیر ۱۲) O به تأیید هیأت داوران رسید.

هیأت داوران :

سمت	نام و نام خانوادگی	مرتبہ علمی	امضا
استاد راهنما	حجت الاسلام دکتر کاظم قاضی زاده	استادیار	
استاد مشاور	آقای دکتر ہادی حجت	استادیار	
استاد داور	آقای دکتر عبدالہادی فقہی زاده	استادیار	

هدیه‌ای ناچیز
از طرف خود و خانواده‌ام

به پیشگاه :

رسول گرامی اسلام

و

اهل بیت ایشان

(صلوات الله و سلامه علیهم اجمعین)

هدیه‌شان رد مکن انگار که پای ملخی گله‌ی مور همی پیش سلیمان آرند

تقدیر و تشکر

بر خود لازم میدانم به حکم اینکه هر که سپاس آفریده را نگذارد آفریننده را سپاس به جا نیاورده باشد، از همه عزیزانی که در راه به بار نشاندن این نهال یاری‌ام داده‌اند سپاسگزاری کنم.

از آموزگاری که برای نخستین بار مرا با قلم آشنا کرد تا اساتیدی که مرا معارف اهل بیت آموختند به ویژه اساتید راهنما حجت الاسلام دکتر قاضی زاده و مشاورم آقای دکتر هادی حجت که در تدوین این نوشتار یاری‌ام نمودند.

همچنین دوستان و آشنایانی که هر یک به نوعی از من حمایت کردند بخصوص آقایان ابراهیم زاده، قدیانی، ملکیان، اثباتی.

همچنین از خانواده‌ام که رنج فراوان دیدند و زحمت بسیار کشیدند به ویژه پدر و مادر مهربانم.

اگر شکرانه راجان برفشانم همانا قدر این نعمت ندانم

امید که این نهال که کشتم به بار نشیند و هر که از این رهگذر ثمری می‌چیند مرا و نیاکانم را دعا گوید و راستکاری و رستگاری‌ام را از ایزد جهان بخواند.

چکیده

برای فهم حقیقت و گوهر دعا در قدم نخست باید جنبه قدسی و الهی آن را اصل و زیر بنا قرار داد و دعا را در منظومه اندیشه دینی بررسی کرد. قرآن کریم از خلال نیایش انبیاء، آداب و احکام آن را مطرح کرده است که حاکی از ادب عبودیت و بندگی پیامبران است. به گفته قرطبی اکثر مفسران در آیه «أَدْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ» دعا را به معنای عبادت دانسته اند. دعا در لسان اهل بیت (علیهم السلام) نیز به همان معنا و مفهومی است که در کلام وحی آمده است و این فرهنگ گویای این مسئله است که انسان باید با خدا ارتباط برقرار نماید و دعا وسیله این قرب، انس و دوستی را فراهم می سازد و در این گفتگو نفس ارتباط با خدا اهمیت دارد و روایات آن بزرگواران این حقیقت را آشکار می سازد که دعا همان عبادت و اظهار بندگی، بلکه والاترین نوع آن است و نه تنها هر دعایی عبادت است بلکه هر عبادتی هم دعاست و این یک رابطه و نسبت دوسویه و دو جانبه است.

انسان موجود نیازمندی است و پرستش جزء غرائز ذاتی و فطری بشر است. این گرایش در همه انسان ها وجود دارد و حتی پیروان مکاتب به آن اعتراف دارند. انسان با آنکه خدا را با چشم ظاهر ندیده اما گرایش به سوی او دارد و در مواقعی رو به سوی او می کند و از او کمک می خواهد. با مطالعه تاریخ به فطرت ادراکی که همان میل انسان به خدا شناسی است، پی می بریم و مشاهده می کنیم که این حس هرگز در طول تاریخ از بین نرفته است و علت آن این بوده است که ریشه در فطرت انسان ها داشته است. قرآن کریم هم به این امر اشاره دارد و اعتقاد به خدا و شناخت او را فطری معرفی می کند. انسان علاوه بر داشتن فطرت ادراکی و خداشناسی، دارای فطرت احساسی نیز هست و نسبت به جهان طبیعت احساس غربت و بیگانگی می کند. آیات و روایات علاوه بر اینکه شناخت و ایمان به خدا را ضروری و فطری او می دانند، برقراری ارتباط با خدا و ایجاد رابطه دو طرفه میان خدا و بنده اش را لازم می شمارد. وضع جوامع بشری پیشرفته و به اصطلاح متمدن امروزی و پیدایش مکتب های مختلف نهلیسم و شکاکان و بدبینان و سخنان پوچ و گاه دردناک آنها همه حاکی از بی توجهی به این نیاز و رد نتیجه پاسخ ندادن به آن است.

رابطه دعا و استجاب مطلق است خداوند صریحاً وعده اجابت و پذیرش دعا را داده است و شروط یادشده در روایات خارج از حقیقت دعا نیستند. بلکه در ضمیر دعا نهفته است و مقوم آن است.

و عنصر اجابت در مبحث دعا، جایگاه جنبی و فرعی دارد و نفس ارتباط با خدا اهمیت دارد و از جمله مهمترین آثار دعا، آثار اعتقادی، اخلاقی و تأثیر سازنده آن در بعد روحی و روانی است.

کلید واژه: دعا، نیایش، فطرت، استجاب، آثار دعا.

فهرست مطالب

مقدمه.....	۱
فصل اول: مفاهیم و تعاریف	۷
۱-۱- تعریف لغوی دعا.....	۸
۱-۱-۱- تفاوت دعا با نداء.....	۱۱
۱-۱-۲- دعا و سؤال.....	۱۲
۲-۱- تعریف اصطلاحی دعا.....	۱۳
۳-۱- نیایش در لغت و اصطلاح.....	۱۵
۴-۱- معانی و کاربردهای کلمه دعا در قرآن.....	۱۶
فصل دوم: دعا در اندیشه دینی	۱۸
۱-۲- الگوهای نیایش.....	۲۱
۱-۱-۲- نیایش های انبیاء.....	۲۲
۱-۱-۱-۲- نیایش حضرت آدم و حوا(علیهما السلام).....	۲۲
۱-۱-۲-۲- نیایش حضرت نوح(علیه السلام).....	۲۳
۱-۱-۲-۳- نیایش حضرت ابراهیم(علیه السلام).....	۲۳
۱-۱-۲-۴- نیایش حضرت سلیمان(علیه السلام).....	۲۳
۱-۱-۲-۵- نیایش های حضرت یونس(علیه السلام).....	۲۴
۱-۱-۲-۶- نیایش حضرت زکریا(علیه السلام).....	۲۴
۱-۱-۲-۷- دعای حضرت یوسف(علیه السلام).....	۲۵
۱-۱-۲-۸- حضرت موسی(علیه السلام).....	۲۵
۱-۱-۲-۹- حضرت عیسی(علیه السلام).....	۲۶
۱-۲-۱- نیایش های اهل بیت(علیهم السلام).....	۲۷
۱-۲-۱-۱- نیایش های امام علی(علیه السلام).....	۲۷
۱-۲-۲- نیایش فاطمه زهرا(سلام الله علیها).....	۲۸

- ۲۹ ۲-۱-۳- نیایش امام حسین (علیه السلام)
- ۲۹ ۲-۱-۴- نیایش های امام سجاد (علیه السلام)
- ۳۰ ۲-۳- دعا و نیایش در سیره انبیاء
- ۳۲ ۲-۳-۱- ربوبیت الهی در دعای پیامبران
- ۳۴ ۲-۳-۲- اوصاف الهی در آغاز دعا
- ۳۶ ۲-۳-۳- اقرار به گناه
- ۳۷ ۲-۳-۴- یاد کردن نعمت ها
- ۳۹ ۲-۳-۵- یاد کردن خواست ها
- ۴۲ ۲-۳-۶- گستردگی خواست ها
- ۴۳ ۲-۳-۷- اسماء حسنا - فرجام خوانست ها
- ۴۷ ۲-۴- دعا و نیایش در سیره اهل بیت (علیهم السلام)
- ۴۷ ۲-۴-۱- تعبیر روایی نیایش
- ۴۸ ۲-۴-۲- شرایط پذیرش دعادر نزد ائمه (علیهم السلام)
- ۴۸ ۲-۴-۱- حمد و صلوات
- ۴۹ ۲-۴-۲- ولایت پذیری
- ۵۰ ۲-۴-۳- دعا برای دوستان
- ۵۰ ۲-۴-۴- امیدواری در دعا
- ۵۱ ۲-۴-۵- تضرع و زاری
- ۵۲ ۲-۴-۶- پافشاری بر خواسته ها در نیایش
- ۵۳ ۲-۴-۷- صلوات؛ برترین نیایش
- ۵۶ ۲-۴-۳- نیایش های ناکارآمد
- ۶۰ ۲-۵- عبادت در اندیشه دینی
- ۶۱ ۲-۵-۱- تعریف لغوی عبادت
- ۶۲ ۲-۵-۲- معنای اصطلاحی عبادت

- ۶۳..... ۱-۲-۵-۲ تعاریف عالمان اهل سنت
- ۶۴..... ۲-۲-۵-۲ تعاریف اندیشمندان شیعی
- ۶۵..... ۳-۵-۲ تعاریف منتخب ما
- ۶۷..... ۴-۵-۲ اتحاد حقیقت دعا و عبادت
- ۶۸..... ۵-۵-۲ هر عبادتی دعا ست
- ۷۲..... **فصل سوم: فطری بودن دعا و نیایش**
- ۷۵..... ۱-۳-۱ تعریف لغوی فطرت
- ۷۶..... ۱-۱-۳ طبیعت، غریزه، فطرت
- ۷۷..... ۲-۳-۲ خصوصیات فطرت
- ۷۸..... ۳-۳-۳ فطرت ادراکی یا شناخت خدا
- ۸۳..... ۱-۳-۳ فطرت ادراکی در آیات و روایات
- ۸۵..... ۴-۳-۳ فطرت احساسی یا نیایش و عرفان
- ۸۹..... ۱-۴-۳ فطرت احساسی در قرآن و روایات
- ۹۳..... **فصل چهارم: دعا و استجاب**
- ۹۵..... ۱-۴-۱ تعریف لغوی استجاب
- ۹۵..... ۲-۴-۲ تعریف اصطلاحی استجاب
- ۹۵..... ۳-۴-۳ رابطه دعا و استجاب: مطلق یا مشروط؟
- ۹۹..... ۱-۳-۴ نظریه مطلق بودن استجاب در دعا
- ۱۰۰..... ۱-۱-۳-۴ علامه طباطبائی
- ۱۰۱..... ۲-۱-۳-۴ آیه الله مصباح یزدی
- ۱۰۳..... ۲-۳-۴ نظریه مشروط بودن دعا
- ۱۰۳..... ۱-۲-۳-۴ شهید مرتضی مطهری
- ۱۰۵..... ۲-۲-۳-۴ آیه الله مکارم شیرازی
- ۱۰۶..... ۳-۲-۳-۴ عالمانی از اهل سنت

- ۱۰۶.....۱-۳-۲-۳-۴- ابن جریر طبری.....
- ۱۰۷.....۲-۳-۲-۳-۴- فخر رازی.....
- ۱۰۸.....۳-۳-۲-۳-۴- قرطبی.....
- ۱۰۸.....۴-۳-۲-۳-۴- شیخ محمد عبده و رشید رضا.....
- ۱۱۱.....۴-۴- جمع‌بندی و گزینش.....
- ۱۱۲.....۱-۴-۴- دلایل ترجیح و گزینش.....
- ۱۱۵.....۵-۴- تبیین جمع دلالی.....
- ۱۱۷.....۶-۴- جایگاه عنصر استجابت در مقوله دعا.....
- ۱۱۷.....۱-۶-۴- دعا پرستش است و نیاز به پاداش ندارد.....
- ۱۱۸.....۲-۶-۴- دعا هم وسیله است هم هدف.....
- ۱۱۹.....۳-۶-۴- استجابت دعا از مقوله تفضل است نه استحقاق.....
- ۱۲۰.....۷-۴- گستره و دامنه دعا.....
- ۱۲۱.....۸-۴- تصحیح تصور از مقوله استجابت.....
- ۱۲۵..... **فصل پنجم: آثار و ثمرات دعا**.....
- ۱۲۶..... پیش در آمد.....
- ۱۲۷.....۱-۵- بعد اعتقادی اخلاقی.....
- ۱۲۸.....۱-۱-۵- خداشناسی.....
- ۱۲۸.....۱-۱-۱-۵- شناخت اسماء و صفات خداوند.....
- ۱۲۹.....۲-۱-۱-۵- خدایی که در پرتو نیایش می‌شناسیم (دلپذیر) و دوست داشتنی است.....
- ۱۳۴.....۳-۱-۱-۵- تقویت ارتباط با خالق و جس تعلق به او.....
- ۱۳۷.....۴-۱-۱-۵- توجه صرف و خالص خدا.....
- ۱۳۸.....۵-۱-۱-۵- تقرب به پروردگار.....
- ۱۴۰.....۲-۱-۵- خودشناسی.....
- ۱۴۲.....۱-۲-۱-۵- نفی خودپرستی.....

۱۴۴.....	۳-۱-۵- گشایش ابواب رحمت الهی.....
۱۴۷.....	۲-۵- تأثیر سازنده دعا در بعد روحی و روانی انسان.....
۱۴۹.....	۱-۲-۵- نیایش تسکین دهنده آلام روحی و روانی.....
۱۵۰.....	۲-۲-۵- نیایش، مونس لحظات غربت.....
۱۵۱.....	۳-۲-۵- نیایش نیرو گرفتن از ماورای طبیعت.....
۱۵۲.....	۴-۲-۵- نیایش و بسیج نیروهای درونی.....
۱۵۳.....	۵-۲-۵- نیایش، آرام بخش دلها.....
۱۵۶.....	خاتمه: نتایج و پیشنهادات.....
۱۵۶.....	۱- نتایج.....
۱۵۷.....	۲- پیشنهادات: بایسته های پژوهش.....
۱۵۹.....	فهرست منابع.....
۱۵۹.....	منابع فارسی.....
۱۶۱.....	منابع عربی.....
۱۶۶.....	صفحه عنوان عربی.....
۱۶۷.....	چکیده عربی.....
	چکیده انگلیسی
	صفحه عنوان انگلیسی

ستایش خداوندی را که روح پرستش و خدا جویی را با فطرت و سرشت آدمی در آمیخت، تا او را بشناسد و سپاس پروردگاری که نیایش را برگزید تا با اتصال به دریای ژرف و بی کران آن، انسان خاکی بتواند با کلید طلایی عشق، مقامات و منازل بلند معنوی را طی کند و درود بی پایان بر نخبگان عالم هستی، محمد و آل محمد (علیهم السلام) که امامت و هدایت انسان را بر عهده گرفتند تا او را به هدف آفرینش و فطرت برساند و به اوج تکامل نایل آورند.

دعا و نیایش با پروردگار، موضوعی است که نویسندگان، کتابها و رساله های فراوان درباره آن به نگارش در آورده اند که این خود دلیل بر اهمیت این موضوع است. اما غالباً کتابهای انتشار یافته به دعاها و ادعیه، شرح ادعیه شرایط و اوقات، زمان و مکان و امثال آن پرداخته اند و کمتر در مورد حقیقت دعا و نیایش در اندیشه دینی قلم زده اند.

رب جلیل، خالق منان و پروردگار عالم «دعا کردن» را دوست می دارد، اوست که بواسطه دعا و درخواست بندگان بر آنها لطف نموده و درخواست شان را اجابت می کند.

انسان طبیعتاً نیازمند آفریده شده و دعا در نهاد و فطرت او قرار داده شده است طوری که حتی انسانهای غیر موحد نیز در بعضی مواقع که دچار اضطراب و پریشانی می گردند همانند کسی که در کشتی در حال غرق شدن باشد، بناگاه دست نیاز بسوی پروردگار برداشته و از او مدد می جوید، و یکی از بخشهای تعالیم آسمانی اسلام مساله «دعا» است که از جایگاه ویژه و با اهمیتی برخوردار می باشد. روایات فراوانی از رسول گرامی اسلام (صلی الله علیه و اله) و ائمه اطهار (علیهم السلام) در زمینه دعا در لابلای کتابهای معتبر دیده می شود. احکام و آداب، و فضیلت و آثار دعا بوسیله آن بزرگواران بیان شده است و از دعا در کلام آن بزرگواران با تعبیراتی چون «مغز عبادت»، «معراج مومن»، «گنجینه سعادت»، «کلید پیروزی» و ... یاد شده است و ادعیه مختلف از معصومین (علیهم السلام) وارد شده که هر کدام دریایی از عبودیت و اظهار بندگی را در بر می دارد و در واقع ادعیه وارده از آن بزرگواران درسی برای ما انسانهاست که چگونه با معبود خویش راز و نیاز نمائیم. دعا پلی ارتباطی و رشته اتصال مخلوق با خالق بی همتا است، دعا گفتگوی خالصانه و متواضعانه بنده با معبود است و کیست که نداند دعا بهترین وسیله برای اظهار بندگی و تقرب جستن به حضرت دوست می باشد. دعا سبب شادایی روح انسان می گردد، دعا کلید سعادت و گنجینه شناخت است. بی تردید بدون دعا و نیایش طی مسیر پرتلاطم و پرفراز و نشیب دنیا تا رسیدن به سعادت اخروی ممکن نخواهد بود همواره بزرگانی که به جایی از مقامات علمی و معنوی رسیده اند بی شک در پرتو دعا و راز و نیاز بوده است. سیر الی الله را باید با دعا شروع کرد و با دعا پیمود.

در این رساله سعی شده است به حقیقت نیایش در اندیشه دینی، مسئله فطری بودن آن و به نقش حیاتی و بی بدیل دعا در ابعاد اعتقادی و اخلاقی و روانی آن پرداخته شود.

کلیات تحقیق

۱- بیان مسئله

یکی از پایدارترین و قدیمیترین تجلیات روح آدمی و یکی از اصیلترین ابعاد وجود آدمی، حس نیایش و پرستش است. مطالعه تاریخی زندگی بشر نشان می‌دهد از بدو پیدایش انسان (نیایش و پرستش) قرین و همراه او بوده است. منتهی نوع این نیایش در طول اعصار متفاوت بوده است پیامبران و ائمه معصومین (علیهم السلام) ما پرستش را نیابردند و ابتکار نکردند بلکه نوع پرستش را - یعنی نوع آداب و اعمالی که باید پرستش به آن شکل صورت گیرد - به بشر آموختند.

بدین سان توان گفت اصل نیایش و ارتباط معنوی بین انسان و معبود و گفتگو میان "عاشق و معشوق" از نهاد بشر برخاسته، وامری فطریست. دین و امامان معصوم (علیهم السلام) در اصل آن ابتکار و یا نقش نداشته اند، اما در چگونگی نیایش، محتوای آن، کیفیت انجام این ارتباط و چه سانی گفتگوی معشوق، چه به لحاظ نظری و چه به لحاظ روحی و عملی، دین و نگاه‌های آن به دعا یکسر متفاوت است بواقع این پژوهش در پی آن است که این تفاوت‌ها را برنمایاند و افزون بر جایگاه والای نیایش در دین و اندیشه‌های بشری و چگونگی آن، حقیقت دعا را در اندیشه دین، به بحث بگذارد. از آنجایی که حیات حقیقی انسان در گرو معرفت و شناخت رب العالمین است و دعا و نیایش جلوه‌ای از این رابطه‌ی انسان ساز است در حد توان در این پژوهش به این بحث خواهیم پرداخت.

انشاء الله

۲- سوالات تحقیق

مهمترین سوالاتی که در این عرصه پیش روی ماست و در صدد پاسخ به آن هستیم از این قرارند:

- ۱- حقیقت دعادر اندیشه دینی چیست؟
- ۲- چگونه می توان فطری بودن دعا را اثبات کرد؟
- ۳- مهمترین آثار دعا در چه ابعادی از زندگی است؟

۳- فرضیات تحقیق

- ۱- حقیقت دعا در اندیشه دین اظهار بندگی و عبادت است
- ۲- انسان در بسیاری از برهه های زندگی، به طور ناخودآگاه به فطرت اصلی خویش باز می گردد و نور خداشناسی که در اعماق قلبش مخفی است شعله می گیرد و به یاد مبدأ علم و قدرت لامتناهی می افتد، بدیسان می توان فطری بودن دعا را اثبات کرد.
- ۳- آثار اعتقادی، اخلاقی و روانی از جمله مهمترین آثار دعا در زندگی است.

۴- ضرورت و اهداف

دعا از تعالیم و برنامه های مشترک ادیان آسمانی است پیام و رسالت اصلی ادیان ، هدایت بشر در جاده عبودیت و بندگی آفریدگار یکتاست . ادیان آمده اند تا راه و رسم بندگی و سرسپردگی را به آدمیان بیاموزند و آنان را بسوی پرستش پروردگار یکتا رهنمون کنند . از طرف دیگر دعا همان عبادت و اظهار بندگی پروردگار و بلکه روح و گوهر آن است . بنابراین یکی از رسالت های ادیان نشان دادن راه عبادت و دعا برای آدمیان است .

دعا ، آثار و ثمرات بی شماری در زندگی دنیوی و حیات اخروی بشر دارد. دعا پل ارتباطی میان انسان و خداوند است . گره زدن زمین به آسمان و پیوند زدن خاک به افلاک مهم ترین ثمره و دست‌آورد نیایش است

دعا اسلحهٔ پیامبران بوده است و اکثر معجزات آن بزرگواران ناشی از استجاب دعایشان در پیشگاه خداوند بوده است .

دعا همچنین سلاح و سپر دفاعی انسان مؤمن است که در برابر نامالایمات زندگی ، وسوسه های شیطانی و امیال سرکش نفسانی پیوسته از آن بهره و مدد می گیرد . کسی که این عنصر معجزه گر را از زندگی خود کنار نهد ، در برابر طوفان های درونی و بیرونی ، خلع سلاح و بی دفاع شده است .

نیایش ، قدرت اعجاز خود را در زندگی و دنیای معاصر بیش از گذشته نشان داده است . زندگی پیچیده و مدرن امروز هر چند اسباب آسایش مادی انسان را فراهم کرده ، اما آرامش روحی او را به یغما برده است انسان امروز بیش از اسلاف خود دچار تنش ها و اضطراب های درونی است و سخت احساس نا امنی و بی پناهی می کند در این غوغای ماشینیسم و در این هیاهوی تولید و مصرف و در این هجوم نیازهای مادی زندگی نیایش تنها مونس و همدم انسان دردمند و بی پناه امروز است .

۵- پیشینه علمی تحقیق

تحقیق و پژوهش به معنای دقیق کلمه و به صورت کار مستقل در ارتباط با دعا در میان عالمان و اندیشمندان اندک بوده است . کارها و آثاری که تاکنون به شکل مستقل در این زمینه در دست است اغلب به گردآوری متون ادعیه ، ذکر و روایاتی مرتبط با دعا و حداکثر ، ارائه توضیحات مختصر دربارهٔ دعا اختصاص دارد و از تحقیق و تحلیل و کالبد شکافی جنبه ها و ساحت های مختلف دعا ، اثر چندانی در آنها دیده نمی شود .

از آثار عالمان متقدم شیعه مانند (مصباح المتعبد و سلاح المتعبد) شیخ طوسی و (عدة الداعی) ابن فهد حلی و (فلاح السائل و الإقبال) از سید ابن طاووس ، تا آثار و کارهای علمای متأخر مانند (حلیة المتقین) علامه مجلسی (مفاتیح الجنان) شیخ عباس قمی و (مصباح المنیر) از آیت الله مشکینی و ... این گروه مشتمل بر متون ادعیه ، روایات و بعضاً توضیحات مختصر دربارهٔ دعا و مضامین برخی از دعاها هستند نه حاوی تحقیق و تحلیل دربارهٔ دعا و جنبه

های مختلف آن. گروه دیگر از آثار عالمان نیز به شرح، توضیح و تفسیر متون ادعیه اختصاص دارند مانند شرح های گوناگونی که بر دعای مکارم الأخلاق، ابو حمزه ثمالی، کمیل، عرفه و دیگر ادعیه مأثور نوشته شده است. این گروه نیز به تجزیه و تحلیل محتوی و متون دعا‌های مذکور و تبیین معارف دینی مطرح در آنها پرداخته اند و در ارتباط با حقیقت دعا و ساحت های مختلف آن، مطالب تحلیلی و تحقیقی چندانی به چشم نمی خورد.

شرح سه جلدی دعای مکارم از مرحوم فلسفی، نیایش در عرفات آیت الله صافی و ... در این گروه قرار می گیرند. با این همه در میان تبعات مستقل، برخی آثار ارزشمند و در خور قدر از علمای متأخر نیز دیده می شود مانند (نیایش حسین (علیه السلام) از علامه فقید محمد تقی جعفری (ره) و (الدعا عند اهل البیت) از آیت الله صافی و بر درگاه دوست اثر آیت الله مصباح یزدی که در این تحقیق از آنها استفاده شده است.

همه آنچه که در بالا گفتیم مربوط به آثار و تحقیقات مستقل درباره دعا بود اما به صورت غیر مستقل و پراکنده و در ضمن تفاسیر قرآن مجید (ذیل آیات مربوط به دعا) و نیز در برخی از شرح های نهج البلاغه، مطالب و مباحث سودمند و ارزشمندی (با رویکرد تحلیلی - تحقیقی) در ارتباط با دعا مطرح شده است. در این خصوص به تفسیر مجمع البیان و به ویژه تفسیر المیزان می توان اشاره کرد. که حاوی بحث های عمیق و دقیق در ارتباط با دعا و جنبه های گوناگون آن است در تحقیق حاضر از این منابع و ذخایر ارزشمند، بهره های فراوان برده اند و در نتیجه پیشینه و سابقه آثار و کارهای تحقیقی آن هم به صورت مستقل و منفرد در ارتباط با دعا، بسیار ناچیز و اندک است اما به صورت غیر مستقل و در ضمن طرح های عام تر، تلاش هایی در خور قدر و ارزشمندی صورت گرفته است.

دعا و نیایش با توجه به فطری بودن آن در همه ی زمان ها و ملت ها از آغاز تاریخ به گونه های مختلفی وجود داشته است و می توان عمده تعالیم ادیان الهی را در رابطه با ضرورت و کیفیت نیایش دانست تا کنون کتاب های مفیدی در زمینه دعا و نیایش انتشار یافته که هر کدام به جنبه های خاصی از این مسئله پرداخته اند. بسیاری از میراث روایی شیعه مانند کتب اربعه و غیره از دیدگاه روایی به این مسئله پرداخته اند و برخی از کتب تفاسیر مانند تفسیر المیزان به محتوای قرآنی دعا‌های قرآنی پرداخته اند و برخی به بعد اخلاقی و عرفانی آن پرداخته اند مانند المراقبات میرزا جواد آقا ملکی تبریزی و برخی از دانشمندان به بعد روانشناسی مسئله نگاه داشته اند مانند (روانشناسی دین) کارل گوستاو یانگ و برخی از دانشمندان پیشینه وجود آن را در ادیان گذشته و در میان ملل و نحل مختلف پرداخته اند مانند (تاریخ جامع ادیان جاناس)، اگر چه مطالب بسیار ارزنده‌ای در این کتاب ها ذکر شده است ولی هیچ کدام به طور

همه جانبه به بررسی تحلیلی دعا و آثار آن در زندگی نپرداخته اند. سعی ما بر این است که انشاء الله مطالب منسجمی در این باب ارائه دهیم تا شاید گامی نو در این زمینه برداشته شود و زمینه را برای پژوهش های بعدی بوجود آورد. با توجه به تلاش زیاد برای شناسایی و بهره گیری از منابع و تحقیقات به عمل آمده در کتاب خانه ها و سایت های اینترنتی کتاب یا پایان نامه ای با این عنوان به دست نیامد.

۶- نتایج علمی و عملی تحقیق

با توجه به افول معنویت گرایی و اعتقاد به ماورای هستی و گسترش مادی گرایی، در قرون اخیر و شکست بینش مادی پرستی و اقبال ملت ها به مسائل معنوی که جلوه ی بارز آن دعا و نیایش می باشد امید است دستاوردهای این پژوهش در راستای پاسخگویی به نیازهای روز افزون تشنگان معارف اسلام ناب، به ویژه مراکز پژوهش و پژوهشگران علوم اسلامی مثمر ثمر واقع شود و میدان برای تلاش بیشتر و ارائه مجموعه های کاربردی تر باز است.

فصل اول

مفاهيم و تعاريف

۱-۱- تعریف لغوی دعا

در ابتدا به ساختار لغوی کلمه دعا اشاره می‌کنیم:

جوهری صاحب الصحاح گوید: «الدعاء، واحد الأدعیه، وأصله دعا و لأنه من دعوت، إلا أن الواو لما جاءت بعد الألف همزت»^۱

دعا مفرد ادعیه و اصلش دعا است. به خاطر آن که از دعوت (دعوت کردم) است. اما چون واو بعد از الف واقع شده قلب به همزه گردیده است.

پس معلوم شد ریشه و مبداء کلمه دعاء ماده (دَعَو) است بنابراین برای به دست آوردن معنای اصلی ریشه (دعا) ابتدا باید معنای ماده (دعو) را بشناسیم.

ابن فارس در تبیین معنای ریشه این واژه آورده است: «دعو... هو أن تميل الشيءَ إليك بصوتٍ وكلامٍ يكون منك»^۲

د. ع. و. به معنای متمایل کردن چیزی به سمت خود با صدا و گفته است.

اکنون به برخی از تعاریفی که دیگر زبان‌شناسان و ادیبان عرب در کتب لغت برای واژه «دعا» کرده‌اند

می‌پردازیم:

۱. الجوهری، اسماعیل بن حماد، الصحاح تاج اللغة و صحاح العربیه، تحقیق احمد عبد الغفور بیروت، دار العلم للملایین، ۱۴۰۴ هـ ج

۶، ص ۲۳۳۶.

۲. احمد بن فارس، معجم مقاییس اللغة، تحقیق عبد السلام محمد هارون، بیروت، الدار الاسلامیه، ۱۴۱۰ هـ ج ۲، ص ۲۷۹.